

«Սուրհանդակ», «Արեւելք», առաջինն ամէն շաբաթ, իսկ վերջիններն ամէն օր ընթերցողին աչքին կը ներկայացընեն Բաղդի պէս սխալ ուղղագրութիւն մը: Անհնարին՝ պէտքօք երկու բառ իրարմէ զանազանել: Բո՛ւորը ամենեւին առընտութիւն չունի Բաղդասել, Բաղդասու թիւն բառերու հետ. վերջին բառին Բաղդ-ը պարզ մասնիկ մըն է եւ ոչ ամբողջական բառ...: Բայց միայն այս բառը չէ քոր գայթագորութեան եղողը: Չայնական նմանութիւնն չփոթութեան առիթ կու տայ՝ ունէլ-է և տէնէլ-է բառերու մէջ ալ: Նոր ուղղագրութիւն մը կը տրուի տէնէլ-է, տէնէլ- բառերու՝ Ըմփ գրելով զանոնք...: Այս կարգէն է խորթ շուքու ու շուքու: Ընտել կը գործածուի միայն տէնէլ-է բառին եւ անանցներու մէջ, իսկ շնէն անանցեալ բոլոր բառերն կը գրուին շմփ: Ամէն օր անպակաս են այս լրագրաց մէջ՝ հիփթերթի պէս փոքր-բոլոր պէս — հրէշներ: Դասական կազմող բոլոր մասնիկն՝ երբ է արմատի մը կցի (ինչպէս եւ-բորդ չոր-բորդ եւն) ի հարկէ երկու «բ» քովէ քով կ'իյնան, բայց միայն այս զեպքին մէջ՝ դասականներն երկու է կ'աւանան: Երբէ, Կոբա, Կոբա ճիւղալին հրէշներ են: Թեւ բեւ ուղիղ ըլլան միայն Պր. Նեովքին համար: Այս անգամ այսպիսի:

Կ. Պոլիս, Նոյեմբեր 1901:

ԹԱԹՈՂԱՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ

ԻՐԱՆԻԼՈՐՈՆԻՑ ԸՁԳՈՆՆՈՑ ՓՆՓՈՔԸ

Բոսդապէտ, 12 Նոյեմբեր 1901:

Հիմակ, որ Հունգարիոյ մէջ, տէրութեան աւագածողը բացուեցաւ — «Հայ ձեռն հաւթարօն» — «Հայ ձեռն հաւթարօն» տիպոսով՝ Veridicus (ճշմարտախօս) կեղծ անունի տակ պահուողած գրէն տեսրակ մը հրատարակուեցաւ — անտարակոյս ան գիտմամբ, որ նոր բացուած պապագամաորաց ժողովին անգամնելուն մտադրութիւնն այս խնդրին վրայ ուղղէ: — Տեսրակը՝ շատ խորունկ մտնելով, կը խօսի հայ ծիսին ազգայնութեան կողմանը վրայ — եւ հետեւութիւնն առ այն կը լսագի, որ հայ եպիսկոպոսութիւնը նորէն կանգնուի Դրասնիւրանիոյ մէջ: —

Ժամանակէ ժամանակ ձայներ ելան, որոնք հայ ազգին առ փափաքը կը յայտնէին: Աս բանս երկու գարն ի վեր կը տեսէ: — Աս յամառ սովորութիւնը, աս՝ նպատակին հասնելու պիտի հետեւողութիւնը (consequence), աս՝

երբեք չլողանալու եւ միշտ նորագուող ջանքը, պէտք է, որ ստուգիւ պատճառ տայ մտածելու անոնց, որոնք կուրած են աս խնդրին վրայ որոշուած ընելու — նկատմամբ, Հայոց երկու հարիւր տարիէ ի վեր, գիտաւոր աստղի մը պէս երեւան իլլող փափաքին իրականութեանը մէկունը գործակից ըլլալու: — Հարիւրութեան ու հինգ տարին ի վեր կը լսուի աս տենչանքը: Ուստի, չէ թէ սերնդի մը գաղափարը՝ ցանկութիւնն է հայ եպիսկոպոսութեան վերականգնումը, հապա սերունդներու: — որ շարունակեալ մերժմանց, բազմապատիկ ընդգիծութեանց հակառակ ալ, չմարեցաւ մէկ կամ մէկը սերունդեան հոգւոյն մէջ — հապա նորագեցաւ, գալարացաւ: — Մերժմանն, ընդգիծութենէն ու հակառակութենէն իրեն թէ նոր սնունդ առաւ — ինչպէս որ ծանն կը կանանչայ՝ երբ գարնանային կեանք սուող շունչն իրեն կը գպի: — Ասկէ ան կը հետեւի, թէ պէտք է որ, այս փափաքն, այս տենչանքն արդարութեան, ճշմարտութեան վրայ հիմնուած ըլլայ:

Եթէ արդարութիւն է ազգայնոց ուղածն, ան ասեմ իրաւունք ալ ունին: Որովհետեւ իրաւունք անեցող տէրութեան մը մէջ, արդարութիւնը՝ կ'ենթադրէ իրաւունքը: — Հայերը չեն խնդրեր արածութիւն իրենց համար, եւ ոչ ալ արդարակողմութիւն: հապա միայն ես կը խնդրեն զայն, ինչ որ արդեն ունէին:

Գուցէ սխալ մըն էր իրենց կողմանէ, որ 1715ին եւսած Ալեքսանտրոս վարդաբեան եպիսկոպոսն ետեւ չկրցան Կիրակէի մէջ միաբանելու: ուր ժողոված էին եպիսկոպոս մ'ընտրելու — եւ այսպէս Կարողութեան Զ. Թաթաւանիոյ կերպով, կամ մինչեւ որ եպիսկոպոսին անձին նկատմամբ միաբանին՝ Դրասնիւրանիոյ լատինեան եպիսկոպոսին իրաւասութեանը տակ գրաւ զերեքը:

Կարելի է, սխալ մըն էր իրենց կողմանէ ան ալ, որ ետքէն՝ եպիսկոպոս ընտրելու իրաւունքին ետեւէն չինկան աւելի ազգու կերպով Սրբազան Պապին աթոռին առջեւ — հապա ընդունեցան անտէրնութիւնը (interregnum): Բայց ասով ունեցած իրաւունքներէն երբեք չհրաժարեցան:

Միջոցի մը մէջ, տէրութիւնն — ինչպէս կ'ըսուի — ուղեց կատարել Հայոց իրաւացի խնդիրը: Ազատութեան պատերազմին յաւրդ պահեան ժամանակամիջոցին եր աս բանս երբ խաչիկ Լուքաչիի, այն ատենի Կերպար Հայաքաղքի ժողովրդագետին ուղեցին տալ եպիսկոպոսական թագը: Բայց ինչ գնով, ինչ պայ-

մանաւ: Անով՝ որ բացարձակ իշխանութիւնն ընդունի: — Ահա՛ ճոս էր առիթն, որ Հայոց փափաքը մարմին զգնուէ: Ի վերայ այս ամենայնի առ պատահեցաւ, որ Հայերը՝ եպիսկոպոսութեան վերականգնումը չընդունեցան. — վասն զի գիտի՜ր որ անոր համար ուղուեցաւ՝ ընդունուելի չհամարեցան: Հայերն՝ իրենք զիրենք պիտի ուրանային: Պիտի ուրանային ազատութեան պատերազմին մէջ՝ Հունգարացոց համար ինկած զաւկներնուն թափած արեան սրբութիւնը. — պիտի ուրանային՝ իրենց բոլոր անցեալը — պիտի ուրանային՝ հունգարական ազգին հետ ունեցած եղբայրակցութիւնը՝ եթէ բացարձակ իշխանութեան առաջարկութիւններն ընդունած ըլլային: — Որ ազգն որ ասանկ զօրաւոր անձնութեան իշխանութիւն կը ցուցնէ, անոր վրայ չի կրնար յանցանք գրուիլ, որ մասնական ազգայնութեան միտութիւններ ունի. — եւ թէ՛ միայն առթիւն կը սպասէ, որ աս փափաքին կենդանութիւն տայ:

Աս համապարական ժամանակին վարդապետութիւնն՝ իրօք ճանչցաւ ազգայնոց՝ տէրութեան ունեցած միտութիւնն ու լաւազգածութիւնն, որովհետեւ 1868ին, խօ. յօդուածին ձեռք մեկալ ինքնակոչ հունգարական եկեղեցիները՝ տէրութեան կրօն ճանչցած ատենը, ինչուից հայ կաթողիկէ եկեղեցին ալ օրինաց յօգուածին մէջ առաւ: Ուստի Հայոց տարուեցաւ իրաւունք, որ ինքնակոչ վերին կառավարութեան ներքեւ միասնաւ ու պահէն անախատ իրենց եկեղեցական իրաւունքներն ու անկախութիւնը:

Զի կրնար իրենց զլացուիլ եպիսկոպոսութեան վերանորոգութիւնը՝ հունգարական տեսակետէն ալ: Որովհետեւ եւ ոչ մտքէ անցընելու բան է, որ այս արեւելեան ազգին մէկ պզտիկ բեկորը, որուն ազգասիրութիւնն եւ հունգարական ազգին ունեցած սերը 168 տարիէ ի վեր՝ առանց եպիսկոպոսի ալ չլքուիցեցաւ ու չուաղցեցաւ. — հայածէս եպիսկոպոսութեան վերականգնումը, կարենայ զատել հունգարական ընկերակցութիւնէն:

Ազգայնութեան եւ ծէսի գաղափարը՝ մէկ չէ. — բայց երկուքն ալ կրնայ կենալ, մէկը մէկային քով: Հայութիւնը՝ դեռ այսօր ամէն իր արարողութեանց աւանդութիւնը — իրեն նախնիներէն ժառանգած ծիսական արարողութիւնները. բայց շատոնց միացած է հունգարական ազգին հետ: — Երարողութիւնը կը նշանակէ, միայն մէկ ճշմարիտ Աստուծոյն, ինչ-

պիտի կերպով եղած երկրպագութիւնը. եւ ամենեւին ազգեցեութիւն չունի ազգասիրութեան լիցայ:

Աս՝ երկայն ժամանակէ ի վեր յերկունս եղած խզիբը — աս՝ օրէնքով ապահովուած հասարակաց իրաւունքը — աս՝ հասարակութեան հիման վրայ գրուած փափաքը՝ իր նպատակաւոր լուծումը կը սպասէ, արգարտութեան նշանին մէջ ծնած տէրութեան աւագածողովէն: Բ.

ԼԵՂՈՍԵԱՆԻ

ՀԻՐԹՈՒՄԱՆ ԵՒ ԻՐ ԵՐՈՐ “ՀԵՐՈՍԵԱՆԻ”

Մեծանուն լեզուախոյր Հ. Հիւրշմանն ծնող ժիրս Ստրասբուրգի բանասիրաց Ժողովոյն առջեւ լեզուագիտական հանգիստաւոր գրութիւն մը հանեց՝ իբրեւ “Հայաստան” (Armenia) երկասիրութեան մասն: Սրով հայերէն կամ հայ մասնաւոր գրութեան մէջ գործածուած քանի մը բառերը քննութեան կ'առնուէ՝ անոնց ծագումը փնտռելով:

Այս անուններն են՝

1. Ուրբ, որուն ծագումը շատ հեռունքէն գտնելու ջանալէն ետեւ՝ յայն կը յանձնի թէ բառի նախնական նշանակութիւնը կրնայ ի բնէ եղած ըլլալ Դրեշիլ: — զոր ինքն իսկ տարակուսական կը համարի:

2. Հէն. այլեւայլ դիտոնց ենթագրութիւնները յառաջ բերելով՝ չի գտներ որ չի բառը կարելի ըլլայ ցուցնել հայերէն օտար ուրիշ լեզուէ կրածութիւն:

3. Սլուշ. “Հուն” նշանակութեամբ: Հայկազեան բառաբերքն, որմէ Հիւրշմանն ալ, երկու յետին գարնոց պատմագիրներէ գործածուած բառ յառաջ կը բերէ. բայց նոյն սլուշ բառն իւր նուազական -իւր-ի ձեւովը, (թէ դեռ նշանակութեան տարբերութիւններ ունին):

4. Դեմ-իւ-իւ- համայնեցի բառ մը (domesticus) բնականօրէն (domesticus) յունարէնի միջոցաւ քանի մը հայագրի միջինդարեան պատմագրաց անցած. սրեց գրչին ռակ պէսպէս աղաւաղ ձեւեր տուած է միտա: Բայց այնչափ խանգարեալ ձեւերուն մէջէն, կ'ընէ բանասիրը, ու փիկ ու (որ այս բառին հետ անանջաւ կապուած պիտի մըն է) չի կրնար երեք արգարանալ՝ ոչ հայերէն լեզուին օրինօքն եւ ոչ հայերէն տառերու փոխանակութեամբ, որ բնաւ չի ներքի:

Այս կը յիշեցնէ ժամանակէ մ'ի վեր հայերէն գրողներուն զատի տեղ լինէ փոխանցելու

1. Straßburger Festschrift zur XLVI. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner. Herausgegeben von der phil. Facultät der Kaiser Wilhelms-Universität. — H. Hübschmann; Armenia, Straßburg 1901. 80 p. 68—79.

• Տես եւ Հ. Անր. Տէրօղիւնի Armenia, Է. (գերմաներէն) Վիեննա, 1877: